

СИМВОЛІКА КНИГИ В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ПЕРІОДУ ПОСМОДЕРНІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ М. ЗУЗАКА “BOOKS THIEF” ТА Р. БРЕДБЕРІ “FAHRENHEIT 451”)

SYMBOLIC MEANING OF *BOOK* IN ENGLISH POSTMODERNISM FICTION (ON M. ZUSAK’S “BOOK THIEF” AND R. BRADBURY’S “FAHRENHEIT 451”)

Галуцьких І.А.

orcid.org/0000-0003-4263-942X

доктор філологічних наук, доцент

професор кафедри англійської філології та лінгводидактики

Запорізький національний університет

У зв'язку з надзвичайною актуалізацією проблеми гуманізму в світі, де під тиском опинились навіть базові гуманітарні принципи людського буття, спостерігаємо численні спроби їх реінтерпретації в художній літературі, де певні явища дійсності можуть набувати символічної ролі в художній семантиці завдяки реалізації текстоутворюючого потенціалу в тексті.

Це знаходить відбиття в художніх текстах Маркуса Зузака «Books Thief», та Рея Бредбері «Fahrenheit 451», які виступють матеріалом аналізу в цій статті внаслідок актуальності дослідження зазначених творів в лінгвопоетологічній перспективі вивчення образності та символіки, а також особливостей наративізації подій в ході створення специфічної для постмодернізму художньої картини світу.

Об'єктом аналізу в цій роботі є специфіка відображення гуманістичних ідей в художній літературі, що аналізується в роботі на предмет ролі образу КНИГИ в символічно-образному і наративному втіленні в обраних текстах.

Мета цього дослідження полягає у аналізі особливостей наративної і символічної маніфестації текстоутворюючої ролі образу книги в англійських художніх текстах періоду посмодернізму.

Методи дослідження включають культурно-історичний, порівняльний, біографічний, метод семантичного аналізу, описовий і інтерпретативний метод, методи семіотичного, лінгвопоетичного і наративного аналізу.

Дослідження продемонструвало, що серед символів гуманізму в низці сучасних художніх творів ХХ-ХХІ століття стає КНИГА, що, завдяки значущості в системі образності творів і їхній наративній площині набуває додаткових сенсів, уособлюючи собою гуманістичні принципи, свободу думки особистості та її право на існування.

Ключові слова: *символіка, художній текст, образність, антиутопія, постмодернізм.*

Nowadays, due to the extraordinary actualization of the problem of humanism in the world where even the basic humanitarian principles of human existence are under the pressure of elimination, numerous attempts to reinterpret them in fiction are observed, where certain phenomena of reality can acquire a symbolic role in artistic semantics due to the realization of text-forming potential in the text.

It finds reflection in the literary texts of Markus Zusak's "Books Thief" and Ray Bradbury's "Fahrenheit 451", which are the material for analysis in this article due to the relevance of the study of these works in the linguo-poetical perspective of the study of imagery and symbolism, as well as the features of the narration in the course of creating an imagery space specific to postmodernism.

The object of analysis in this work is the specifics of the reinterpretation of humanistic ideas in the imagery of fiction, which is analyzed in the work for the role of the image of the BOOK in symbolic, figurative and narrative spaces of the selected texts.

The purpose of this study is to analyze the features of the narrative and symbolic manifestation of the text-forming role of the image of the book in English literary texts of the postmodern period. Research methods include cultural-historical, comparative, biographical, semantic analysis method, descriptive and interpretative method, methods of semiotic, linguo-poetic and narrative analysis.

The study demonstrated that among the symbols of humanism in a series of modern fiction of the 20th-21st centuries the BOOK become s a key one, which, due to its significance in the system of imagery of works and their narrative plane, acquires additional meanings, becoming the embodiment of humanistic principles, freedom of thought of the individual and its right to exist.

Key words: *symbol, literary text, imagery, dystopia, postmodernism.*

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття проблема гуманізму актуальна, як ніколи раніше, не тільки в національному, а й у загальнолюдському плані, що і сьогодні спостерігаємо за подіями у світі.

Саме тому, ідеї ствердження гуманізму знаходять акцентоване висвітлення в мистецтві і худож-

ній літературі, зокрема, в кожному творі знаходячи специфічну інтерпретацію. Гуманістичні ідеї отримують відзеркалення в художніх текстах сучасних авторів. Серед них, зокрема, роман австралійського письменника Маркуса Зузака «Крадійка книжок» («Books Thief»), написаний в 2005 році, де автор, демонструючи життя пер-

сонажів на тлі історичних подій Другої світової війни в нацистській Німеччині, стверджує цінність гуманістичних ідей через демонстрацію панування антигуманізму, жорстокості, жахів і смерті, який за жанровою приналежністю часто позиціонується як твір магічного реалізму на межі з постмодерністською прозою, а також роман-антиутопія Рея Бредбері “451 градус по Фаренгейту” (“Fahrenheit 451”) – фантастичного роману-антиутопії, дії якого алегорично описують життя майбутнього, написаного під впливом здійснених нацистським режимом жахів. Саме ці твори виступають **матеріалом** дослідження в цій статті.

Зазначене визначає **актуальність** дослідження зазначених художніх текстів в лінгвопоетологічній перспективі вивчення образності та символіки, а також особливостей наративізації подій в ході створення специфічної для постмодернізму художньої картини світу.

Об’єктом аналізу в цій роботі є специфіка відображення гуманістичних ідей в художній літературі, що аналізується в роботі на матеріалі тексту роману Маркуса Зуака “Крадійка книжок” і Рея Бредбері “451 градус по Фаренгейту”.

Предметом аналізу є образ КНИГИ в символічно-образному і наративному втіленні в текстах зазначених романів.

Тож **мета** цього дослідження полягає у аналізі особливостей наративної і символічної маніфестації текстоутворюючої ролі образу книги в англомовних художніх текстах періоду посмодернізму.

Методи дослідження включають культурно-історичний, порівняльний, біографічний, метод семантичного аналізу, описовий і інтерпретативний метод, методи семіотичного, лінгвопоетичного і наративного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поведене дослідження, зосереджене на аналізі образу книги як символу духовності, життя і збереження особистості, гуманістичного начала у людині, виявило в цьому значне сходство в образах різножанрових сучасних художніх текстах, які в різний час, в дусі магічного реалізму або антиутопічної філософії, інтерпретують події Другої світової війни, причому в обидвох романах набуваючи текстотвірної (сюжетоутворюючої функції).

Сюжето- або текстоутворюючим називають такий елемент, який сприяє розкриттю суті подій твору і такий елемент весь час, явно чи ні, супроводжує героїв протягом розгортання сюжетної лінії [2], що і створює підґрунтя символічної ролі певного образу в тексті, яким тут стає КНИГА.

Постановка завдання. Розглянемо яку маніфестацію на наративному рівні і в образному плані це положення має в кожному з романів, починаючи з твору М. Зуака “Крадійка книжок”. Книга в романі має дійсно сюжетотворюючу роль, яку ми спостерігаємо, починаючи з назви, коли замислюємось над назвою роману. І дійсно, читаючи роман, розуміємо, що книга є елемент, що пов’язує усі епізоди роману і є ключем до розуміння істинного сенсу задуму автора.

Виклад основного матеріалу. Доля книги за часів Другої світової війни стала одним з сюжетотворюючих в цьому романі, що має і історичне підґрунтя, оскільки книги як джерело знань і інформації також вважались нацистами “ворожим” об’єктом, на який вони полювали і який знащували.

Назва роману “Книжкова крадійка” (“Book Thief”) безпосередньо має стосуток до головної героїні Лізель, яку так прозвали внаслідок її пристрасті до книжок, які вона краде, щоб читати. І зрозуміти це можна, згадавши історію знайомства зі Смертю і появи першої і наступних книжок в житті Лізель, які накопичувались з її досвідом і пережитими жахами війни.

Ще навіть не вміючи читати, Лізель краде свою першу книгу – “Довідник гробаря”. Книжки рятують дівчинку, яка втратила всю свою сім’ю – спочатку рідну, потім названу, читаючи книжки, вона рятувалась від самотності і суми. Першу книгу, знайдену на цвинтарі, незважаючи на її тематику, вона перечитувала її кілька разів, і відчувала таку потребу в книгах, що почала їх красти.

І з сюжету роману стає зрозумілим, зважаючи на те, як вона ставиться до книг і що вони для неї означають, оскільки здобуваючи для себе книжки, дівчинка отримує не просто предмети, це набуває для неї особливого сенсу – це частинки людяності, моральності, любові до світу і проживання в мирі і злагоді, людського ставлення до людей. Це є свого роду символ гуманізму, розуміння якого лейтмотивом проходить крізь весь текст роману. Саме книжки допомагають Лізель не втратити глузд навіть у найважчі і жорстокі часи, де процвітає фашизм, який уособлює собою конгломерат усього анти-гуманістичного. Саме тому за цих темних часів Лізель йде навіть на крадіжки, щоб прочитати якомога більше книг і насититись ідеями гуманізму, які утримували її весь час, тому автор не засуджує ці крадіжки, особливо за часів, коли книжки просто спалювали.

Акти спалення книг, до речі, теж додають до їх символічного розуміння, оскільки знищення книг також постає актом насильства проти людства як знищення їх духовної складової, здобутку

їх ментальності і носія пам'яті людства. Це здійснювали нацисти, що несли ідеї анти-гуманізму, що також підкреслює приналежність книги до символів в цьому романі.

Здобуваючи книги, Лізель за їх допомогою вчилася моральним цінностям, вона читає їх не лише собі, а і знаходячись в підвалі з іншими жителями міста під час бомбардування міста. Люди припиняють паніку, читання книги діє на них як ліки, як заспокоєння. Таким чином М. Зузак демонструє роль книги в такий жакхливий час для людства, коли вони опиняються на межі життя і смерті.

До того ж, протягом розгортання сюжету особливої ролі набувають мова, читання і писемництво і здатність писати, які стають символічними елементами вираження людськості і свободи. Книги немов надають людям їх ідентичності, індивідуальності, яку вони набувають завдяки грамотності – здатності читати і писати, а також немов стає оберегом для людей, які не підтримують нацизм, не слідуєть цьому анти-гуманістичному шляху, тоді як для нацистів книга є загрозою, про що автор прямо говорить в тексті роману: *“Papa studied the title, probably wondering exactly what kind of threat this book posed to the hearts and minds of the German people”* [3, с. 49]. Тож імпліцитно це означає, що книга має силу – і силу сильнішу, ніж збраряддя вбивства.

Коли Лізель отримує свою першу книгу під час похорон молодшого брата, вона не може її прочитати і її неписьменність на той час є певною формою безсилля, яку вона починає усвідомлювати пізніше. Поступово вона вчиться читати з допомогою її названого батька Ганса і її прогрес в читанні і письмі багато в чому корелює з її дорослішанням не лише фізичним, але й духовним.

Писемність стає певним соціальним маркером, оскільки лише заможні люди в романі є писемними, вони мають книги і навіть власні бібліотеки, в той час як бідні – неписьменні і позбавлені доступу до книг. Хоча через образ Лізель бачимо, що духовність і здатність до збереження її, опредметненої в книзі, доступно і бідним, за їх устримленням.

Рятуючи книгу з вогнища, запаленого для їх знищення, вона здійснює сакральний акт супротиву анти-гуманності нацистів. Нацистське спалення книг в романі уособлює тотальне втілення зла і це є дуже символічним, що вкотре рятуючи книги від нацистських вогнищ, Лізель утілює свободу думки, здатність діяти згідно гуманних принципів, чинити супротив контролю нацистської держави, яка, знищуючи книги, намагалась знищити силу духовності.

Безперечний символізм в романі має і конкретна книга – “Моя боротьба” (“Mein Kampf”) А. Гітлера – єдина книга, згадана в романі, що є руйнівною як пропаганда нацизму, але, в той же час, саме вона рятує життя Макса Ванденбурга, і саме він замальовує її сторінки білим і починає писати історію для Лізель, наносячи своє письмо поверх нацистського, що є свого роду перемогою, пануванням гуманістичного над руйнівним. Тож копія книги “Моя боротьба”, що належить Максус, стає важливим символом – прикладом слов ненависті, які переборюються словами кохання, і символом перемоги мистецтва (як прояву цінності духовного) над стражданням. Історія Гітлера замінюється на історію Макса, а останній, на відміну від першого, пропагує любов і мораль.

Лізель також пише власну книгу – книгу “Крадійка книг”, що рятує її життя в прямому і переносному сенсі. Вона утримує її в підвалі під час останнього бомбардування містечка, а її написання допомагає їй пережити всі страждання, які вона пережила і які вона бачила на власні очі. Це – не просто пересічна історія про життя дитини під час війни, це оповідь про силу людського духа, перемогу духовності і гуманізму, здатність побороти власні страхи і подолати негаразди, осмислити їх і зрозуміти їх цінність, на що не кожен здатен. І все це передається через символізм книги, що уособлює в собі найкращі надбання людської культури, і яка в решті-решт перемагає.

В тексті роману Рея Бредбері в іншому сюжетному втіленні, але схожому наративному і образному зображується книга, де її заборона і спалення символічно уособлює гуманістичні ідеали під заборонаю. Адже на написання роману “451 градус по Фаренгейту” його надихнули кадри нацистської кінохроніки, в яких демонструвалось спалення книг. Р. Бредбері був настільки вражений таким ставленням до того, що уособлює в собі надбання гуманістичних настроїв людства, що це вразило його не менше, ніж знищення невинних людей в концлагерях. Для нього людське тіло і дух, розум, сконцентрований в книзі, були неподільні і представляли одне ціле.

Символізм образу книги підпитується в роботі тим фактом, що сам роман названий «451 градус по Фаренгейту», що є саме тією температурою, за якої починає горіти папір, а головний персонаж роману Монтаг працює пожежником із протилежною функцією – він не тушить пожежі, він спалює книги – кожен день по автору (*How long've you worked at being a fireman? ...Do you ever read any of the books you burn?*) He laughed. *“That's against the law! It's fine work. Monday burn*

Millay, Wednesday Whitman, Friday Faulkner, burn 'em to ashes, then burn the ashes. That's our official slogan.)

Світ цього твору побудований на тоталітарному режимі, де панують свої закони: немає місця творчості, вільним думкам, вчинкам і почуттям. Суспільство живе за чітко встановленими законами для всіх в світі, де людське спілкування замінене телевізійними стінами, а читання і зберігання книг взагалі вважається найбільшим порушенням закону.

Текстоутворюючий характер символіки книги підпитується ставленням суспільства до тих, хто читає книжки, як до особистостей, які зберігають гуманітичні ідеали людства, і ті, хто йдуть наперекор суспільству, яке живе абсолютно іншими ідеалами порівняно із підлеглими тотальному контролю тими, чиє життя наповнене телевідищами, що повністю заміняють книги.

В центрі проблематики роману – книга, символіка якої розкриває її роль в житті людини, через антиутопію автор демонструє світ, який може стати реальністю у випадку відмови від прочитання літератури, адже книги містять досвід наших предків, який людям варто переймати для руху вперед, що не дає їм ставати керованими, позбавленими думок, байдужими і жорстокими, чому, врешті-решт і опирається головний герой і люди-книги.

Символізм книги в образно-нарративному просторі тексту роману Р. Бредбері розкривається в кожній деталі сюжетної лінії та формуванню і розкриттю персонажів і подій з ними.

Головний герой роману Монтег – пожежник, в задачі якого входить спалення книг, а також знищення домівок тих людей, хто є несхожим на інших, іде проти держави і не хоче жити за його законами, уособленням чого стає, зокрема, жінка, яка зберігає в своєму домі книжки, дві якої разом із ними, врешті-решт підлягає спаленню.

Іншою центральною фігурою в романі є Клариса Маклелан — юна дівчина, що є представником «особистостей проти системи», яка дає поштовх для прояву цікавості героя до книг і до знань, прихованих в них. Її сім'я вважається ненормальною, оскільки їх підозрювали в читанні книг, адже вечорами їх вікна горіли, вся родина спілкувалась між собою, що викликало страшний подив і роздратування сусідів. В романі вона зникає безслідно, скоріш за все, пішла до лісів, де приховувались хранителі книжних знань.

Гай Монтаг, що працює на пожежній станції майбутнього, основною задачею якого є виїзд на екстренні виклики у випадках знаходження

в домівках людей книг для їх спалення спеціальним пристроєм — бландспойтом. Він є продуктом своєї епохи, не замислюється про суть своєї місії, доки не зустрічає осіб, які похитнули його впевненість у правильності державного устрою і своїх дій. Адже суть та призначення його ремесла прямо протилежні його розумінню. Справа пожежника — не рятувати від вогню тендітні твори людської культури, а піддавати їх очисному полум'ю, знищуючи зафіксовані в книгах (451° за Фаренгейтом — температура, за якої спалахує і горить папір) історію, інтелектуальне багатство, складність та проблематичність буття. Пожежники захищають право більшості на безпам'ятство: цензори, судді та виконавці вироків над інтелектуалами, які читають книги і здатні дияти як особистості.

Одже, головною проблематикою в творі дійсно стає конфлікт більшості, що живе за законами часу, без здатності мислити, робити власні висновки, що робить жорстокими, бездушними, байдужими до усього навколо, адже вони попрали пам'ять предків і головні гуманітичні ідеї людства, переставши читати книги, а натомість спалюючи їх і знищуючи людей разом із книгами.

Сам Монтаг проходить три стадії розвитку в романі. Перший етап – гармонійний, коли він сумлінно виконує свої обов'язки, спалюючи книжки як носії інтелектуального надбання суспільства. В ньому не тушать пожежі, а знищують разом з їх домівками і книжками тих, хто йде проти суспільства, читаючи книжки і мислячи раціонально.

Другий етап відбувається під впливом зустрічі з Кларисою Маклелан, яка живе за іншими законами законами гуманітичного світу, оскільки читає і мислить. Третій етап представлений намаганнями здійснення спротиву суспільству, що відбувається після знайомства з процесором Фабером, що стає його одноступенем і пояснює чому, що книги є основою спротиву безособовим і масовим силам візуальної культури. Гай знайомиться з людьми, які вчили твори напам'ять, маючи мету відродити друкарство книг, що і є символом спротиву особистості суспільству, і стає людиною, що вступає у конфлікт із суспільством, починаючи читати книги замість їх знищення, стаючи подвійним агентом і, замість знищення літератури, він забираючи їх додому. Внаслідок цього його піддають принизливому покаранню: його змушують спалити власний будинок з виявленими у ньому книгами, провокуючи його явний та безкомпромісний бунт.

В художньому світі роману спостерігаємо опозицію «духовний» - «бездуховний», «той, що

мислить самостійно» - «той, що не знаден мислити самостійно і керується урядом», «добрий» – «жорстокий» тощо, що підвітлює символічну роль книги.

Адже забороняючи книгу, керманічам в цьому суспільстві вдалось полишити це суспільство ідей гуманізму – навіть діти стали жорстокі і ставали «гідними» нащадками цього байдужого і жорстокого соціуму. Все ж, що демонструють в екранних кімнатах, подавалось під потрібним ракурсом, зомбувало і зводило нанівець здатність мислити.

Орієнтація на швидке отримання необхідної інформації з екранів, відмова від читання у традиційному його розумінні, заперечення авторитету книги як джерела пізнання навколишнього світу та власної душі, призводить людину до втрати її сутності, морально-етичної деградації. Історія має багато прикладів, коли одним із дієвих способів знищення нації, її духовних пріоритетів, особистості зокрема, тоталітарні системи вважали блокування освітніх можливостей.

Натомість, люди-книги – ті, що читають, зберігають, обговорюють книги, спілкуються один з одним і, як наслідок – мислять, відчують, мають і передають емоції виступають в романі особистостями-десидентами, що є носіями знання, що переносять, запам'ятовуючи факти, написані в книгах, які йдуть всупереч основній частині суспільства, що втратили ідеали гуманізму і здатність бути по-сравньому людиною. Р. Бредбері демонструє, що все це є неможливим без підґрунтя опори на досвід минулих поколінь, на вільне і чесне мистецтво. Інакше майбутнє, описане в «451 градус по Фаренгейту», невідворотне.

Втім, в творах Рея Бредбері звучить надія на людство і думка про те, що люди зможуть у майбутньому духовно відродитися. Герої Рея Бредбері не відразу, але роблять свій моральний вибір. Так, в романі «451 градус за Фаренгейтом» такі персонажі заучують напам'ять цілі томи книг і йдуть із міста в ліс, у природу, несучи в пам'яті цей безцінний вантаж. Гай Монтегг, персонаж роману «451 градус за Фаренгейтом», розбиває у себе вдома телевізійні стіни і відмовляється виконувати роботу пожежника і палити книги, що є прямою задачею всіх пожежників в світі скла і бетону, де звичайних пожеж вже немає. І у такий спосіб Р. Бредбері зображує не нівеляцію людяності, перемогу зла, картини розбрату, відсталості, нещастя, а навпаки – велич Людини, прояв її розуму і високодуховних прагнень, для якого важлива сама людина і цим він підкреслює і стверджує головну ідею гуманізму – цінність людини як такої, яка є частиною природи

і має жити природно – мислячи і маючи власні справжні емоції і почуття.

Провідною рисою твору є утвердження ідеї добра, а також думка про те, що, якщо людина пікорятиметься силі обставин і в ній поступово згасне здатність до опору, то вона втратить усе людське, що він називає «омертвінням душі». Він пропонує вирішення проблеми занепаду цивілізації через читання книг та відродження духовності людей.

І саме кризь призму ключових образів і символів реалізується головна ідея автора із зображенням протиставлення суспільного індивідуальному, підкреслимо ще раз роз'яснення образу книги, У деякому сенсі, книга являє собою діалог, або дискусію, в якій кожен учасник-персонаж прагне відстояти своє бачення життя, своє «я», що автор виражає словами Монтага: *“After all, when we had all the books we needed, we still insisted on finding the highest cliff to jump off. But we do need a breather. We do need knowledge. And perhaps in a thousand years we might pick smaller cliffs to jump off. The books are to remind us what asses and fools we are. ...Don't ask for guarantees. And don't look to be saved in any one thing, person, machine, or library. Do your own bit of saving, and if you drown, at least die knowing you were headed for shore.”* (100); *‘Power,’ I said. And you, quoting Dr. Johnson, said ‘Knowledge is more than equivalent to force!’* 122).

Висновки. Роман є спробою осмислити глобальні соціальні тенденції нашого часу, перш за все, визначити місце людини в завтрашньому світі. Роблячи книгу в романі головним ворогом тоталітарної держави, Р. Бредбері зображує її символом сумнівів, стану перебування у нестабільності, що будить інтелект, здатність мислити, тож вона стає небезпечним інструментом, який може протистояти масовості свідомості, а, отже, здатний зруйнувати цілісність псевдощасливого суспільства, створеного державою.

Ставленням до книг перевіряється, до якого табору належать герої роману: до мислячої меншості чи до бездуховної більшості. Книга для масової культури – величезна перешкода на порозі до вселенського панування. Книга здатна відкрити невідворотну катастрофу світу і життя людини, оскільки вмикає і стимулює її свідомість. Для Рея Бредбері важливо, що книги – не лише сховище інформації, здатні не лише навчити, а й можуть промовляти до душі людини, оживлюючи її. У них проявляється надмірна природа людини, її вище духовне ество, здатність до творчості, творення світу. За кожною з книг стоїть конкретна людина, яка вклала свою душу в її

створення, а також, коли читає, миислить і інтерпретує, такж до певної міри, стаючи її творцем.

Хоча книга може бути вмістилищем жахливих ідей та носієм зла. Р. Бредбері наполягає на збереженні будь-якої книги, адже кожна – це арте-

факт історії та культури людства. Книга здатна допомогти знайти себе в світі масової свідомості, навчити не боятися бути в меншості і взагалі вчить людину існуванню, що проходить також смисловим лейтмотивом твору М. Зузака.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bradbury R. Fahrenheit 451. L.: Simon and Schuster, 2012.
2. Shaw H. Dictionary of Literary Terms. New York: McGraw-Hill, 2006.
3. Zusak M. The Book Thief. New York: Alfred A. Knopf, 2007.